

Ion VIANU

*Între violență
și compasiune*
Amintirile unui psihiatru

Cuprins

I

Violența

Ușile închise	7
Palma doctorului Șuțu	11
În căutarea vinii	13
Fiecare societate are psihiatria pe care o merită	20

II

Tipologii

Psihiatrul nevrotic	45
Psihiatrul psihotic	49
Zoe și psihiatrul psihopat	57
Sau Griesinger, sau „nebulia ca operă”?	61
Câteva pagini despre bunul-simț	68

III

Psihiatria ca economie politică

Pe cine slujește psihiatrul?	89
Rățiunea nu este un absolut	94
Apărătorul ordinii oedipiene	97
Arta de a scoate la pensie	111
Farmecul clinicii private	119
Împotriva Cetății totale	133
Vasile Paraschiv	137
Dr. Anatol Koriaghin	139
Epilog cu Eduard Pamfil	141

IV

„Adevărata psihologie este psihiatria”

Adevărata psihologie	145
Fanteziile și panica animalului excesiv	154
Nebunia ordinară	156
Avatarurile fanteziei	162
Numen	167
Despre inflația și chircirea cului	178
La capătul unui drum	180

V

A îngriji

Smerenie și gândire slabă	187
Încearcă să fii simplu	199
Experiențe și experimente	201
A repovesti	225

Epilog

Și acum?

Sfârșitul Omului?	233
Schimbări legate de evoluția tehnologică	237
De la familie la postfamilie	242
Beneficiile neuropsihologiei	245
Existența metisă	248
Societatea cibernetică	251
Insula fericiților	256
Rezistența se organizează	259

Condamnatul era introdus într-o încăpere unde se găseau o masă și un scaun. În timp ce scria o „declarație”, milițianul scotea pistolul și îi trăgea un glonț în ceafă, după tipicul bolșevic. De ce se prezenta acest individ comisiei de revizie a pensiilor? Părerea lui era că, pentru munca grea pe care o executase, pensia pe care o primea era cu mult prea mică. Era o întreagă filosofie în pretenția lui: există o proporționalitate între trauma morală de a lua viața altuia și recompensa materială pe care o primești. Trebuia corectat dezechilibrul. În niciun moment nu era evocată *remușcarea*; cu toate acestea, în filigran se subînțelegea că murdărirea conștiinței avea și ea un preț. Poate că problema nici nu se punea în termeni morali, ci, pur și simplu, emoționali: fiecare execuție era un traumatism psihic pe care simpla salarizare nu o compensa (și nici pensia prea mică). În fond, este necesară această deosebire: dacă este mai greu să omori un om decât o găină, motivul nu poate fi decât moral. Astfel de cazuri arată rolul de tampon pe care psihiatria era chemată să și-l asume în conflictele generate de funcționarea societății.

Întrebarea care nu putea primi un singur răspuns era dacă rolul de mediator despre care vorbea mentorul meu era conform sau nu cu norma etică! Eram în serviciul celui suferind sau doar servitori ai Leviatanului socialist? Un singur lucru îmi apare clar: acțiunea noastră diminua tensiunile sociale; prin urmare, scădea șansele unei adevărate revolte. Dar când tensiunea a atins cote de nesuferit și a cuprins o masă semnificativă de oameni, ca în 1987, la Brașov, nici indivizii, nici „organele” nu au recurs la psihiatrie; când momentul era cu adevărat grav, psihiatria apărea ca un plasture pe un picior de lemn.

Arta de a pensiona se exercita și în cazul particular al scriitorilor. În socialism, statutul scriitorului era special. Fără să fie slujbaș la stat, scriitorul nu era nici vreun meseriaș particular, lăsat să se descurce cum putea. Scriitorul tipic era membru al Uniunii Scriitorilor. Această apartenență îi crea o situație privilegiată. Nu era oare scriitorul un „inginer al sufletelor ome-nești”, cum spusese odată Stalin? Acum, părintele popoarelor nu mai era citabil, dar ideea pe care partidul și-o făcea despre scriitori era aceeași. După cum același era amestecul de respect și mefiență pe care îl producea. Partidul vedea în scriitorime o potențială forță de contestație; față de această categorie era delicat să exerciți o represiune pe măsura celei obișnuite în alte medii. Dacă un muncitor își permitea să critice regimul, era arestat și bătut în

sediile Securității. În cazul scriitorilor, partidul proceda cu un fel de timiditate; erau cu siguranță supravegheați, infiltrați de agenți și provocatori, dar oarecum protejați de brutalitatea obișnuită. Trecuse vremea marilor procese ideologice menite să înăbușe opoziția în bună măsură imaginară, căci nici C. Noica, nici Dinu Pillat nu erau adversari politici, ci intelectuali burghezo-moșieri a căror unică culpă era că „vorbeau”, cum se zicea pe atunci. Ce crimă, să vorbești! Normal este să taci. Însuși actul de a vorbi era o formă de subversiune. Odată cu destinderea din 1964 (momentul ieșirii masive din închisori a deținuților politici), partidul decisese că procesele ideologice trebuie evitate. Chiar marile demascări publice, cum fusese cea care, prin 1958, privise grupul din jurul sculptoriței Mihaela Petrașcu, erau de nedorit. Ceaușescu voia să creeze sentimentul unei armonii a tuturor categoriilor sociale în jurul partidului și mai ales să sugereze o uniune a națiunii în jurul propriei persoane. Acest concert nu trebuia în chip supărător tulburat. Înainte de a se trece la măsuri severe, trebuia încercată o formulă moderată, chiar seducătoare. Uniunea Scriitorilor era echipată în acest sens. Avea un număr de „case de creație” (concept importat din URSS), unde scriitorii puteau să petreacă perioade mai scurte sau mai lungi cu scopul mărturisit de a scrie. Dar și de a închide în sine, câteodată, vreo incurabilă melancolie. Nu pot să-l uit pe Geo Dumitrescu, la Cumpătu. Acolo, în marginea Sinaiei, era un cartier de vile ridicate între cele două războaie. Confiscate proprietarilor burghezo-moșieri, erau acum transformate în case de creație. Unul dintre locatarii cu sezonul, dacă nu cu anul, era Geo Dumitrescu, *rara avis*, căci fusese de stânga, antifascist, aderent ferm al frontului ideologic în anii '40-'50. Autorul *Libertății de a trage cu pușca* era unul dintre cei mai buni, poate cel mai bun poet al generației sale, împreună cu Constant Tonegaru, victimă directă a regimului, și Ion Caraion, a cărui biografie cumplită este cunoscută. Pe Geo Dumitrescu partidul îl numise acum redactor-șef la *Gazeta Literară*. Pentru el era o sinecură: lăsând adjunctului său grija publicației, melancoliza la Cumpătu cu lunile, aplicând principiul lui Pascal: *abêtissez-vous*. Prostirea, în speță, consta în faptul că, singur, în sala de mese a cantinei scriitorilor, trăgea compulsiv bara metalică a unui pocher mecanic („banditul ciung”), ore și ore, zile întregi. Fără îndoială, prizonier de lux al sistemului, închis în cercul de fier al micilor privilegii, era disperat. Singura soluție a răului în care se cufundase era stereotipia pocherului mecanic.

Dacă nu-i omora, ca pe Pătrășcanu, dacă nu-i asasina moral, ca pe Alexandru Jar, care îndrăznise să-l atace public pe Gheorghiu-Dej, partidul își manifesta recunoștința față de cei care-l sprijiniseră în clandestinitate, chiar dacă se așezau într-o ciufută penumbră. De aceea Geo Dumitrescu beneficia de o sinecură. Dar numărul inginerilor sufletelor crescuse peste măsură. Pe vremea aceea, scriitorimea era o mașină de propagandă bine unsă care lucra din plin. Pe lângă Uniune funcționa Fondul Literar, un fel de bancă de credit care împrumuta scriitorilor sume de bani fără dobândă, în contul unor viitoare, ipotetice creații. Pentru mulți, restituirea creditelor nu era legată automat de apariția cărților, așa încât datoriile se acumulau. Alții, mai puțin productivi, se îndatorau și ei; unii scriitori datorau sute de mii de lei. Nu existau clauze precise de restituire a banilor; un personaj providențial, directorul Fondului Literar, decidea de la caz la caz dacă și cât trebuia rambursat. În fond, partidul era slab față de scriitori, fiecare dintre ei fiind considerat potențial exploziv. De la Lenin rămăsese ideea că dacă mașina politică se gripează, parțial sau total, de vină în primul rând este munca de propagandă. Sistemul economic fiind perfect, numai oamenii puteau greși, pur și simplu din ignoranță sau fiindcă erau influențați malefic, de pildă, de spiritul capitalismului. Pentru a preveni căderea în ideologia burgheză, metodele de teroare erau din ce în ce mai puțin aplicabile; unitatea în jurul partidului și a conducătorului, o festivitate permanentă, trebuia menajată. Așa că se recurgea la pura și simpla cumpărare a conștiințelor. Firește, aveau prioritate propagandiștii zeloși. Dar nu erau total lăsați de o parte nici cei marcați ideologic cel mai puțin, dar care ar fi putut deveni primejdioși, „scandalagii”. Cu timpul, sistemul creditării nelimitate devenise împovărător. Fără să abandoneze cumpărarea conștiințelor, nu știu cât de spontan, Uniunea Scriitorilor s-a orientat către alte mijloace de susținere a năbădăioșilor săi membri.

Pensia pe caz de boală apărea ca o soluție alternativă. Firește, scriitorii, chiar tineri, puteau fi realmente bolnavi. Deseori nu se găsea decât o boală imaterială, imperceptibilă chiar, a cărei evidențiere necesita o mare competență, anume a psihiatrului. De aici s-a impus ideea pensionării pe motiv de boală psihică drept alternativă la oneroasa soluție a creditelor Fondului Literar, care nu dispunea totuși de resurse nesfârșite.

Primul meu client dintre scriitori a fost Ion Negoitescu, Nego. Chiar ideea pensionării sub cuvânt de boală psihică a fost a lui. Îl cunoșteam din

adolescența mea, când, sărac lipit, dar ținând la aparența de dandy, frecventa biblioteca Institutului pentru Relațiile Culturale cu Străinătatea și, de câteva ori, îl vizitase pe tatăl meu acasă. În ultimii ani îl vedeam mai ales prin intermediul bunului nostru prieten comun, dar când Matei a plecat în Statele Unite, relația noastră a devenit personală. Un psihiatru, chiar dacă nu este în exercițiul funcției, atrage confidențele și chiar spovedania într-un chip pasiv, fără să depună un efort, așa cum magnetul atrage corpurile metalice. Astfel am absorbit ca un burete toate amănuntele unei existențe destul de complicate, vom spune nevrotice, viața unui intelectual strălucit, a unei mari inteligențe, asumându-și condiția homosexuală în chip deschis (fapt rar în condițiile de atunci), într-un conflict deschis cu regimul (petrecuse câțiva ani în închisoare), dar nepierzând speranța recunoașterii pe care o merita. În noaptea – marcată festiv de autorități – în care se împlineau 30 de ani de la „eliberare”, 23 august 1974, luase o mare cantitate de medicamente cu scopul de a muri; totuși, înainte de a intra în comă, îl sunase pentru a-și lua adio pe Doinaș, iar acesta telefonase la Salvare. La spital, doctorii au muncit din greu să-i salveze viața. Nu fusese o tentativă superficială; chiar voise să moară, lăsându-și, e drept, o șansă. Atunci am fost destul de des să-l văd, mai întâi în spital, iar prietenia noastră s-a adâncit. Nu după mult timp mi-a spus că era exasperat de precaritatea existenței lui; ar fi vrut să aibă un venit fix. Nu voiam să-l ajut să se pensioneze? Pentru asta nu a fost nevoie de un mare efort: un bilet de cinci rânduri conținând recomandarea respectivă fusese suficient pentru a-i obține o pensie completă! Prin scriitorime s-a dus buhul că eram un adevărat vrăjitor, furnizând, fără nicio contra-parte, pensii pentru scriitori. Și atunci au început, prin cabinetul de la Policlinica Artelor, unde dădeam consultații de două ori pe săptămână, să se perinde o grămadă de membri ai Uniunii Scriitorilor, solicitând o pensie pentru suferință psihică. Nu am ținut o condică, dar dacă spun că au fost zeci mi se pare puțin; dacă spun sute, mi se pare excesiv de mult.

Profilul-tip al scriitorului pensionat nu este greu de schițat. Erau scriitori, poeți, cu publicații nenumeroase și fără afinități cu regimul. Printre ei, poeți adevărați (prin definiție, inadaptabili), oameni solitari (cei mai mulți nu aveau altă slujbă), uneori alcoolici, alții „ciudați”; oricum, potențialii protestatari. O poetă excelentă, de un misticism nedisimulat, A.G., s-a prezentat ea însăși ca „schizofrenică”. Într-adevăr, habitusul ei sugera acest diagnostic, mică, palidă, cu o expresie imobilă, mereu acoperită cu același

turban ponosit, vorbind puțin, zdrobită de un partener prea volubil și genia-loid. Diagnosticul meu a fost schizofrenie „simplă”, cu aferenta propunere de pensionare, imediat aprobată.

Prins în vârtejul faptelor, nu am avut atunci timpul (nici chef) să analizez moralitatea acțiunii mele. Era clar că ajutam să trăiască oameni, și nu dintre cei nevaloroși. Din dugheana obscură propagau ceva care, cel puțin, diminuă brutalitatea ambiantă. Pe de altă parte, eliminând un potențial revoluționar făceam, în fapt, jocul partidului. Odată, i-am împărtășit lui Sandu Cociășu, directorul Policlinicii, pelerinajul poezilor prin cabinetul meu. Cociășu, cu siguranță om al Organelor, mi-a răspuns fără ezitare, cu un fel de ricanare: „Normal, toți ăștia-s nebuni”. Îi protejam pe poeți: pe de altă parte, eram, inconștient, un instrument al unei păci sociale cumpărate. *In medias res* fiind, era dificil să mă autoanalizez. Gândind la toate astea, îmi dau seama cât de coerent și de organic era sistemul socialismului real: nu-ți lăsa nicio libertate; aveai impresia că decideai în numele tău, deci te opuneai; în fapt, erai o roțiță într-o mașinărie necruțătoare.

În același context se poate vorbi și despre folosirea psihiatriei în scopuri politice. Am scris atât de mult despre acest subiect, încât simt un fel de oroare să-l reiau¹. Totuși, e imposibil să trec pe lângă el. Denunțării psihiatriei politice i-am dedicat viața mea, iar această cauză mi-a atras o anumită mefiență a breslei, care nu iubește acest subiect. La urma urmelor, abuzul a fost comis doar de câțiva psihiatri. Iar discreditul moral s-a abătut asupra lor. Să fi fost o coincidență? Și Mircea Piticar, și Anton Nicolau, și Stancu (de la Cula), puși în cauză, au murit prematur în anii '90, după ce fuseseră denunțați ca instrumente ale puterii.

Nu toți aveau aceleași probleme morale. Iată o întâmplare din anii '70. Dr. Cociășu mi-a spus într-o zi că bunul lui prieten, Titus Popovici (scriitor de partid, dar talentat), avea „niște probleme”. El nu voia să vină la policlinică, dar ar fi acceptat să stea de vorbă cu un psihiatru, cu mine în speță, undeva în oraș. Cociășu mă ruga să accept această consultație gratuită. Ne propunea să ne întâlnim la braseria de la Athénée Palace. Athénée Palace a fost întotdeauna și în toate regimurile politice, începând din 1911, de la inaugurarea hotelului, antena favorită a serviciilor secrete care s-au succedat

1. Cel mai cuprinzător în *Exercițiu de sinceritate* (2009), dar și în *Amintiri în dialog* (2016).

în România. A te întâlni acolo era considerat un joc de-a spionajul. Ne-am regăsit toți trei la braserie într-o seară de vară. Titus era un tip deștept și volubil. A intrat direct în materie: îl detesta pe Ceaușescu – arbitrar, rău, arogant, bâlbâit, tâmpit chiar, acest om era o fatalitate pentru neam. El, Titus, ne mai făcea o mărturisire: era comunist, un comunist adevărat, pasionat. A fi comunist, spunea (cu un adevărat spirit cărvunar), înseamnă a fi pentru frăția universală. Acestui ideal sublim i se simțea el, Titus, dedicat. În timpul acesta, cu disciplină profesională îl ascultam în tăcere (psihiatria te învață, îți impune chiar, să taci). Sandu Cociașu se amuza, hâhâind. Aparent, întâlnirea nu a avut urmări. Nu pot decât să fac ipoteze. Una este că S. Cociașu se deda la o provocare, un mod de a-l denunța pe Titus. Dar mă pot gândi că, precum un bun înger păzitor ce era, se pregătea să mă utilizeze ca psihiatru în ipoteza că romancierul ar fi intrat în colimatorul Securității. A treia ipoteză era că și unul, și altul, agenți provocatori, voiau să mă compromită pe mine.

Iată cum se trăia pe atunci. Nu din acest motiv evoc aici întâmplarea, ci pentru că oricare ar fi fost cauza pentru care Cociașu provocase întâlnirea, ea arată că psihiatria este prezentă în planul represiunii, ca tampon între voința oamenilor de a fi liberi (am numit asta iluzia liberului arbitru) și mecanismele restrictive ale societății.

Voi mai avea prilejul să vorbesc despre psihiatria politică, dar este timpul să relatez ce fel de psihiatrie am găsit în Occident, după 14 ani de exercitare a profesiei în România.

Eram pregătit să o înțeleg, după stagiul din Franța, în 1971; cu toate acestea, diferența dintre impresiile unui vizitator și cele ale unui muncitor integrat sunt considerabile.